

ka, parkom se prolama dječakovo klicanje. Gledam iza sebe. Ali, kad dječak vrisne: 'Ura! Djeco! Moj je zmaj stigao do neba, do Boga!', pogledam u nebo, tamo gdje je zmaj stigao do Boga. Ne pamtim kad sam posljednji put gledala djecu da puštaju zmajevе, a i ne znam da li ih još puštaju." Evo, s knjigom *Poljubi Boga od mene* perzijskog pisca Mustafe Mastura na pragu smo ljudskih domišta i u njima našeg buđenja.

Navodimo tekst iz Bilješke o piscu prevoditelja Namira Karahalilovića:

"Istinskim piscem Mastur smatra onog koji živi u svijetu svojih priča i iz njega projicira vlastita iskustva. Po njegovom mišljenju, sve dok je pisac dosljedan samome sebi, i njegova su iskustva autentična. Međutim, čim se od sebe udalji, i njegov pripovjedački rad biva podriven i gubi na vjerodostojnosti." ♦

Fatima Lačević

Ismet Bušatlić, *Kraljevski grad pod sultanima, Jajce 1528.-1878.*,

Medžlis Islamske zajednice Jajce, Jajce, 2011., str. 364

Zbog svoje duge i bogate prošlosti, geostrateškog položaja, prirodnih ljepota kojima su grad i okolina obdareni, Jajce i njegova okolina zauzimaju jedno od najznačajnijih i najinteresantnijih mjesta Bosne i Hercegovine. To je i razlog da su o ovom gradu i njegovim vrijednostima i do sada pisali brojni stvaraoci. Među njima su: Pavo Andelić, Đuro Basler, Safvet-beg Bašagić, Šefik Bešliagić, Srećko

Džaja, Hazim Eminefendić, Ilijas Hadžibegović, Adem Handžić, Mustafa Imamović, Julijan Jelinić, Husnija Kamberović, Vjekoslav Klaić, Antun Knežević, Desanka Kovačević-Kojić, Hamdija Kreševljaković, Dubravko Lovrenović, Josip Markušić, Đoko Mazalić, Mehmed Mujezinović, Milivoj Pavlović, Franjo Rački, Medžida Selmanović, Avdo Sućeska, Hazim Šabanović, Engel Šandor, Galib

Šljivo, Ljudevit Thaloczy, Salih Trako, Ćiro Truhelka, Behija Zlatar, Muhamed Ždralović, te mnogi drugi. Ovo je samo mali dio autora, koje pored neobjavljenih i objavljenih izvora, te brojne literature, navodi autor monografije o Jajcu prof. dr. Ismet Bušatlić.

U “*Predgovoru*” nas autor upozna je da je ideja o pisanju ove knjige nastala poslije jednog njegovog predavanja o Jajcu u džamiji Esmesultanije, a u okviru manifestacije “*Ajvatovica*”. Neposredno iza toga navodi brojne saradnike koji su mu pomogli da monografija bude relativno brzo napisana i dostupna čitaocu. Na istom mjestu upoznaje nas i sa do sada znanstvenim simpozijima o Jajcu, te objavljenim Zbornicima u kojima su radovi brojnih autora koji su pisali o Jajcu i njegovoj višestoljetnoj povijesti. Posebno ističe radove i drugih brojnih autora, te objavljene izvore, koje je koristio u pisanju ove monografije.

Kao prijestonica Bosanske kraljevine, Jajce je još u srednjovjekovnom periodu bilo interesantno za Ugarsku kraljevinu i Osmansko carstvo. To se posebno vidjelo u godini kada je osmanska vojska sa sultanom Mehmedom II osvojila ovaj grad, početkom juna 1463. godine. Do decembra iste godine Jajce je ne slučajno bilo prvo službeno sjedište bosanskog sandžaka.

No, kada je šest mjeseci kasnije sa većim vojnim snagama ugarska vojska kralja Matije Korvina osvojila sada već bivšu prijestonicu srednjovjekovne bosanske države, te kada je sjedište bosanskog sandžakbega prešlo u Sarajevo, Jajce postaje službeno sjedište istoimene ugarske banovine. U tom svojstvu ostalo je do januara 1528. godine. Tada je poslije više pokušaja, osmanska vojska ovaj grad i njegovu širu okolinu ponovo osvojila i priključila bosanskom sandžaku. Bilo je to u vrijeme glasovitog bosanskog sandžakbega Gazi Husrev-bega. U narednih 350 godina ovaj grad sve do dolaska austro-ugarske vojske 1878. godine bio je pod neposrednom sultanovom vlašću. O tom vremenu prof. dr. Ismet Bušatlić piše: “*Nakon pada jajačke banovine dolina Vrbasa je pretvorena u veliko gradilište. Obnavljaju se osvojene tvrđave, od Oboraca do Gradiške gradi se šest sultanskih džamija, preko Vrbasa i Plive podižu četiri sultanske ćuprije. U drugoj polovini XVI vijeka osnivaju se Gornji i Donji Vakuf, Varcar i Skender Vakuf, Kotor-Varoš, Trn Lišinja i Dubočac; grade se najmonumentalniji banjalučki objekti Ferhadija, Arnaudija i Gazanferija; Gazi Husrev-beg, Karadžoz-beg, Ferhad-beg Sokolović, Sinan-beg Boljanić, Ibrahim-beg Malkočević i mnogi drugi za ovaj kraj vežu svoje bogate vakufe. U dolini Vrbasa dolaze carski*

neimari, pridružuju im se domaći dunđeri i svi oni čija su se znanja i usluge oko gradnje trebali. Za sve je bilo posla, a oni koji su htjeli učiti imali su od koga, pa je svako gradilište bilo ujedno i svojevrсна građevinska škola i škola primijenjenih umjetnosti. Srednjovjekovna bosanska tradicija građenja obogaćena je novim iskustvima, novim arhitektonskim rješenjima, upotrebom novih konstruktivnih elemenata i materijala, usvajanjem nove terminologije.” (pp.138)

Dalje ističe da su u narednih sedam decenija, tj. do kraja XVI stoljeća u ovom kraju “*Jajce i Jezero dobili su sasvim nov izgled i nove sadržaje, a selo Gornja Kloka preraslo u Kasabu. Sam sultan (misli na sultana Sulejmana Kanunija – prim. E. P.) u Jajcu podiže dvije džamije, u Jezeru dvije ćuprije, a starješina njegovog dvora (kizlar-aga) čitav jedan mali grad.*” (misli na Varcar Vakuf. današnji Mrkonjić Grad – pri, E. P.) (pp.139).

Pisanje o Jajcu i susjednim mjestima autor započinje donošenjem podataka u poglavlju “*Tvrđava i posada*” (pp.15-32). Posebno naglašava njenu veličinu u odnosu na druge susjedne fortifikacione objekte. Za historičare su u monografiji interesantni i korisni podaci o oficirskom kadru i vojnim zapovjednicima, do vremena kada početkom XVII stoljeća ovo mjesto postaje sjedište kapetanije. Dalje

nam na uvid daje “*Grad i gradske mahale*”. (pp. 33-66) Za razliku od mnogih drugih mjesta koja su zbog ratnih aktivnosti doživjela materijalna razaranja, Jajce je od toga bilo pošteđeno. Naime, ugarski zapovjednici grada i tvrđave Blaž Cseri i Ivan Habordanes su januara 1528. godine napustili Jajce sa skoro cjelokupnim stanovništvom. Vjerovatno zbog pograničnog položaja u narednih 12 godina skoro da nije bilo civilnog stanovništva. To je i razlog da dr. Bušatlić na ovom mjestu posveti veću pažnju prvim 24 stanovnika Jajca koji su živjeli kod crkve sv. Marije, odnosno tada kod sultan Sulejmanove džamije. Međutim, od druge polovine XVI stoljeća u Jajcu, kao i drugim bosanskim mjestima, dolazi od osjetnog povećanja stanovništva. U to vrijeme u Jajcu je formirano 13 mahala. Osim njihovi imena, autor nas upoznaje i sa drugim vrlo interesantnim podacima o Jajcu. Do njih je došao na osnovu osmanskih popisnih deftera. Posebno je interesantna konstatacija da ni jedan Bošnjak tokom cijele osmanske vladavine u Jajcu nije ni jednu postojeću crkvu pretvorio u džamiju. To je rađeno samo po naređenju sultana i Visoke porte. Ovo ilustruje na primjerima crkve sv. Marije u Jajcu i Zvorniku.

Naredno poglavlje odnosi se na “*Vakufi*” (pp. 67-118). Ova vjerska

zaklada imala je vrlo značajnu ulogu u nastanku i razvoju grada, ali i njegovih stanovnika u svim segmentima života. Najveći vakufi ovog mjesta bili su: sultan Sulejmanov, iza koga je bila država, Gazi Husrev-bega, Mehmed-bega Karadoza, te mnogih drugih. Tokom 350 godišnje vladavine ukupno je osnovano 23 vakufa, računajući i prvi iz kratkog vremena Mehmeda II Fatiha. Među njima bilo je i žena vakifa. Tokom cijele osmanske vladavine, vakufi su imali prvorzrednu ulogu u nastanku brojnih sakralnih i profanih objekata. Njihova gradnja bila je posebno intenzivna od kada su ovaj grad Osmanlije definitivno osvojile, pa do kraja XVI stoljeća. No, u narednim decenijama i stoljećima uvijek je bilo svjesnih i bogatijih pojedinaca koji su ostavljali dobra djela, uvakufljavajući dio svojih materijalnih sredstava ljudima ovog kraja.

Pozivajući se na izvore i ranija pisanja, profesor Bušatlić konstatira da Jajce nije odmah postalo sjedište kadiluka. "*Kadiluk Jajce*" (pp.113-118) je po mišljenju brojnih autora, pa i dr. Bušatlića, odlukom Visoke porte nastao između 1580. i 1590. godine. No, prvi dokument koji konkretno o tome govori, je osmanski dokument pisan između 28. 12. 1590. i 06. 01. 1591. godine. U ovom dijelu knjige

autor je donio imena više jajačkih kadija. Posebno ističe Mahmuda Kozarčanina, koji je radeći u jajačkoj mehkemi ispisao najbolje stranice nadaleko poznatog jajačkog sidžila. Jajce kao jedna od većih i poznatijih urbanih sredina bilo je sjedište i muftija. "*Muftiluk Jajce*" (pp.119-124) je naslov novog poglavlja monografije. Prve muftije koje su svoju dužnost obavljale u Jajcu su tek iz XVII stoljeća. To je u kontinuitetu trajalo do sredine XIX stoljeća. Zadnji muftija uklonjen je sa tog položaja u vrijeme Omer-paše Latasa. Ovaj osmanski velikodostojnik je 1851. godine spalio Hadži Abdurahimovu medresu koja je bila pored džamije Esmesultanije. Tada je grad ostao i bez medrefese i muftije.

"*Gradska privreda*" je naslov narednog poglavlja (pp.125-150). Davajući osnovne informacije o brojnim zanatima koji su bili prisutni u ovoj sredini, prof. dr. Ismet Bušatlić nas upoznaje sa preko 30 zanata koji su bili prisutni u Jajcu i okolnim mjestima. Zanatstvom su se bavili pripadnici svih konfesija. Mnoge zanatlije iz Jajaca zbog svojih ličnih sposobnosti, bile su cijenjene ne samo u okolnim mjestima, nego i na prostoru cijelog Bosanskog ejaleta. Cijeneci njihov ugled, autor navodi i njihova imena.

Pišući "*Nahija Jajce*" (151-202),

konstatira da u pravilu “Imena naselja u okolini Jajca nose morfološka obilježja i karakteristike prirodnog bogatstva, čuvaju istoriju jezika posjedovnih odnosa, odražavaju razdoblja u kojima su ta naselja nastala i razvijala se.” (pp.151) Nažalost, kao i za brojna druga b-h mjesta ni za ovo područje do sada nema radova o jajačkoj toponomastici. Sretna okolnost da se o njima možemo više upoznati na osnovu do sada dostupnih nam osmanskih popisnih deftera od druge polovine XV do prvih decenija XVII stoljeća. To nam potvrđuju i podaci za Jajce i njegova okolna naselja iz deftera 1562. i 1604. godine na koje se dr. Bušatlić u ovoj knjizi poziva i citira donešene podatke iz navedenih deftera. U njima se precizno sa svim podacima navedene mezre, sela i sam grad. Na ovom mjestu, autor iz navedenih popisnih deftera donosi pregledne tabelarne podatke za sva naselja i sam grad koji su administrativno pripadali Jajcu.

Izuzetno korisni podaci donešeni su i u dijelu knjige pod naslovom “Seoska privreda” (pp.203-216). Ljudi ovoga kraja su se i u osmanskom periodu, kao i danas bavili stočarstvom, zemljoradnjom, pčelarstvom i ribolovom i vinogradarstvom. To je primijetio i najveći osmanski putopisac Evlija Čelebi. Boraveći u ovoj sredini, zapisao je:

“Suncem obasjana rijeka Pliva, koja zasja kao nedžefski kamen i backanje mnogih velikih i malih riba jedne za drugom kao munje, krasan je i čudan prizor!”, “a jajčanima i Jezeranima svakodnevnica”, dodaje autor ove monografije.

Koristeći do sada brojnu stručnu literature, te dijelom objavljene i neobjavljene izvore, naredne stranice knjige profesor Bušatlić posvetio je obrazovnom sistemu pod naslovom “Školstvo i obrazovanje” (pp.217-246). Prvu osnovnu školu u Jajcu podigao je poznati mostarski vakif Hadži Muhamed-beg Karađoz, dok je obavljao dužnost jajačkog dizdara 1542. godine. Slične škole podigao je u Mostaru, Konjicu i Potocima. Na ovom mjestu autor donosi vrlo interesantan i koristan podatak o školstvu toga vremena. Karađoz-beg je kao vakif, u svojoj oporuci – vakufnami odredio plate učitelja, način rada škole i postupak sa djecom. „Tako je propisao u svojoj vakufnami “da učitelj treba biti čestit, pobožan i oženjen čovjek, da poznaje pravila učenja Kur’ana i njegovu ortografiju. Upozorio je da se među djecom ne pravi razlika, da ih učitelj uči kao svoju djecu i da se u toku školske godine ne dozvoljava izostajanje sa nastave osim u opravdanim slučajevima.” (pp. 223). Zatim piše o mektebima u svim mjestima Jajca i njegovih okolnih mjesta, te o

postojanju ukupno četiri medrese nastale u različitim vremenskim periodima, te o ružđiji.

Kao i sva druga veća mjesta Bosanskog ejaleta, i u Jajcu je tokom višestoljetne osmanske vladavine bio relativno veliki broj pojedinaца koji su prepisivali knjige iz različitih naučnih disciplina. O tome nas upoznaје u dijelu knjige pod naslovom “*Skriptorij*” (pp. 247-260). U narednim stranicama upoznaје nas sa 20-tak književnih stvaraoca koji su rođeni u ovom kraju ili su poslom boravili u ovoj sredini. To poglavlje naslovio je sa “*Lijepa i mudra riječ*” (pp. 261-290). “*Memorijalni spomenici*” (pp. 291-315) je naslov posljednjeg dijela monografije o Jajcu i njegovoj okolini. Na ovom mjestu autor konstatira neistraženost, zapuštenost i posebno devastaciju brojnih sakralnih i profanih objekata nastalih u osmanskom periodu. Posebno ukazuje na štetnost uništavanja grobalja svih

konfesija, te posebno devastaciju brojnih natpisa na spomenicima i nišanima. Takođe donosi vrlo korisne podatke o turbetima kojih u ovom kraju ima ukupno 18. Za svaki od navedenih turbeta donosi vrlo interesantne podatke do kojih je u svom mukotrpnom i strpljivom istraživanju došao.

Na kraju su “*Kratice*” (pp. 316), “*Izvori i literatura*” (pp. 317-347) i “*Rječnik termina*” (pp. 345-356) Pored tekstualnog dijela u knjizi je donešeno više slika i skica objekata i mjesta koji se navode.

Ovom knjigom, Jajce je dobilo novu monografiju, u kojoj su u odnosu na dosadašnja saznanja umnogome dopunjeni brojni korisni podaci. Njome je obogaćena ne samo srednjovjekovna bosanska prijestonica, koja je 350 godina bila pod neposrednom vlasti osmanskih sultana, nego i bosanskohercegovačka historiografija ♦

Enes Pelidija